

С.В. Дьоменко

Ст. викладач кафедри кримінального права та правосуддя ЗДУ

Деякі кримінологічні показники про вимагання (на підставі матеріалів кримінальних справ по Запорізькій області)

Необхідність протидії одному з не безпечніших злочинів сьогодення - вимаганні, потребує дослідження різноманітних аспектів цього складу злочину.

Треба відмітити, що кримінально-правові проблеми вимагання досліджували В.І. Антіпов, В.А. Клименко, В.М. Куц, П.С. Матвишківський, М.І. Мельник та інші. Також ці проблеми були відображені і в роботах відомих російських вчених, зокрема А.І. Волобуєва, Є.Б. Галкина, А.І. Гурова, О.В. Дмитрієва, В.С. Мінської, В.М. Сафоновой та багато інших [1].

Однак в останні роки кримінологічними проблемами вимагання не приділялось до статтєвої уваги науковцям України. Загальновідомо, що для успішної протидії злочинам, в тому числі і вимаганням, виключно важливе значення має не тільки репресивний напрям цієї діяльності, але й запобіжний. Для його ж розвитку неабияке значення має кримінологічна характеристика злочинів та осіб, які їх вчиняють.

В даній статті передбачено проаналізувати деякі кримінологічні показники вимагання, які отримані при вивченні кримінальних справ по Запорізькій області, та на підставі цих дослідити певні тенденції і закономірності, що властиві цьому злочину.

Проведене нами вивчення кримінальних справ розглянутих судами м. Запоріжжя на протязі 1996 - 2002 років в кількості 130 на 230 осіб дало підстави так охарактеризувати вимагання.

Серед всіх осіб, які притягались до кримінальної відповідальності дії 40 вчинених були кваліфіковані за ст. 189 КК 2001 року. За частиною 1 цієї статті засуджено 7 осіб (17,5%), за ч.2 - 27 осіб (67,5%), за ч.3 - 4 особи (10%) за ч.4 - 2 особи (5%).

Відповідно, за ст.144 КК 1960 року притягнуто до кримінальної відповідальності 189 осіб. За ч.1 ст.144 КК - 14 осіб (7,4%), за ч. 2 - 130 осіб (68,8%), за ч.3 - 45 осіб (23,8%). Та всього одна особа була притягнута до кримінальної відповідальності за ч.2 ст. 86-2 КК 1960 року.

Як свідчать наведені дані злочинці частіше за все вчиняли вимагання за кваліфікувочих обставин, передбачених ч.2 ст.189 КК та ч.2 ст. 144 КК 1960 року.

Переважає більшість кваліфікувочих обставин - це вчинення вимагання за попередньою злогою групою осіб. Кількість учасників груп різна. Частіше за все зустрічається в групі 2 особи. Між тим у вчинених справах також притягались до кримінальної відповідальності 34,5 осіб. В основному учасники груп були знайомі між собою до вчинення злочину. Лише по 7 з вчинених справ злочинці попередньо не були знайомі, злочин вчинили після розбивання співриси напоїв для того, щоб придбати гроші на спиртне.

Дії осіб, засуджених за ч.2 ст.144 КК 1960 р., та ч.2 ст. 189 КК 2001 р., доволі часто були кваліфіковані за ознакою повторності вчинення вимагання. При цьому достатньо цікавою обставиною з кримінологічної точки зору є те, що доволі часто повторність мала місце стосовно одного і того ж потерпілого. Це пояснюється тим, що потерпілі під впливом погроз не заявляли про злочин у правоохоронні органи. Що з одного боку, додавало вимагачем впевненості, в своїй безжорності, а з другого вони вважали більш безпечним і легким вимагати у того потерпілого, якого вони вже залюбили. Отже пасивна позиція потерпілих сприяла повторності вимагань.

Така кваліфікувоча обставина, як вчинення вимагання службовою особою з використанням свого службового становища по вчиненим справам жодного разу не зустрічалась. Деякі з службових осіб притягались до кримінальної відповідальності за вимагання, але воно було здійснено не у зв'язку з використанням свого службового становища для вчинення вимагання.

Значне розповсюдження по вчинених справах мала місце така кваліфікувоча обставина, як погроза вбивством чи заподіянням інших тілесних ушкоджень. Це мало місце по 26 з вчинених справ, що складає 20%. Наявність цієї обставини значно підвищує суспільну небезпеку вчинення злочинних дій.

Погроза пошкодження чи знищення майна, як кваліфікувоча обставина по вчинених справах не мала великого розповсюдження. Вона зустрілась лише по 10 кримінальних справах, що становить 7,7%.

Така кваліфікувоча обставина, як вимагання, поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи, по вчинених справах зустрічалась по 18, що складає 13,8%.

Вимагання сум, що могло завдати значну шкоду або майнову шкоду у великих та особливо великих розмірах по вчинених справах зустрічалась доволі часто. Між тим така кваліфікація мала місце лише по невеликій кількості справ. Це пояснюється тим, що хоча злочинці вимагали суми, що могли завдати потерпілим значну шкоду, майнову шкоду у великих та особливо великих розмірах, але одержували спочатку частину цих сум, а потерпілі повідомляли в правоохоронні органи про вчиненій проти них злочин. Злочинці запромували і фактично потерпілим не спричинялась шкода у зазначених вище розмірах, тому ця обставина не включалась в фабулу обвинувачення. Оцінка правдивості такого підходу щодо кваліфікації дій осіб, вчинених у вимаганні зазначених сум, потребує роз'яснення Пленуму Верховного Суду України.

Окремо слід зупинитись на такій особливо кваліфікувочій обставині, як вчинення злочину організованою групою.

По вчинених кримінальних справах ця ознака організації досудового слідства вкримінувалась лише по 6 справам. При розгляді цих справ в суді по 5 справам було визнано, що злочини були вчинені дійсно організованими групами, а по одній справі суд не встановив ознак організованої групи, в зв'язку з чим винні особи були засуджені за вчинення вимогання за попередньою змовою групою осіб.

Як слід оцінити розповсюдженість цієї особливо кваліфікуючої ознаки по вчинених нами справах? Думається, що цим злочинам властива ще більша патентність ніж вимоганням в цілому. Вимогання, вчинені організованими групами, виявляють янабагато гірше ніж вимогання в цілому. Оскільки проблема патентної злочинності взагалі виключно актуальна для будь якої країни, а в Україні цьому питанню майже не приділялась увага, тому необхідно більш ґрунтовно вивчити цю проблему, як в цілому так і стосовно вимогання. Лише на цій підставі можливо розробити систему заходів протидії вимоганням.

По вчинених кримінальних справах досліджувався і предмет вимогання. По значній частині справ 39 (30%) злочинці вимагали гроші в американських доларах. Суми називались різні. Від 100 доларів до 50 тисяч доларів. Але переважало йшлося про вимогання значних сум доларів. По 87 (66,9%) справах злочинці вимагали гроші в національній валюті. При цьому суми вимагались різні від 10-20 гривень до 240 тисяч гривень. Невеликі суми грошей злочинці вимагали частіше за все для придбання спиртного. Були справи, по яких злочинці вимагали гроші в невеликих сумах для придбання продуктів харчування, що свідчить про матеріальну незабезпеченість винних.

По окремих справах предметом вимогання, крім грошей, виступало майно. Зокрема продукти харчування, автомобілі, золото, бензин, телевізори, відеомагнітофони, тощо. По одній справі злочинці вимагали оформити документи на земельну ділянку, а ще по одній здійснити розмін квартири.

При аналізі місця де було вчинено вимогання встановлено, що переважна більшість вимогання вчинялась на вулицях. Ця ознака мала місце по 58 справам (44,6%), за місцем роботи чи проживання потерпілого вчинено вимогання по 62 справам (47,7%) за місцем проживання чи роботи вимагача - по 9 справам (6,9%), в інших місцях - по 16 (12,3%). Це лісослуга, беріг річки Дніпр, автомобілі, ресторани, кафе тощо.

Наведені данні не дають підстав вважати, що місце вимогання має кримінологічне значення. Сам характер цього злочину специфічний в тому розумінні, що від потерпілого вимагаються предмети злочину не негайно, а в майбутньому. В зв'язку з цим незалежно від того місця, де злочинці пред'явили відповідні вимоги, потерпілий має певний час для осмислення вчиненого відносно нього злочину. У нього є також можливість звернутись до правоохоронних органів з відповідною заявою для затримання злочинців.

Час доби, коли вчинялось вимогання характеризується наступним. Найчастіше вимогання по вчинених справах вчинялось вдень. Ця ознака мала місце по 50 справах (38,5%), ввечері вчинялось вимогання по 51 кримінальних справах (39,2%), вночі - по 16 (12,3%) справах, іранком теж по 13 (10%). Екзактна ознака теж не має особливого значення в кримінологічному аспекті. Однак в окремих справах вона мала певне значення. Так, по переважній більшості вимогання, які були вчинені вночі, знаходження потерпілих в такий час на вулиці,

визначали у злочинців бажання винести проти них злочини. Такі потерпілі заздалегідь не визначались злочинцями і намір винести злочин виникав у них в більшості випадків раптово.

По вчинених справах потерпіло від вимогання 174 особи. Серед них чоловіків було 129 (74,1%), а жінок 45 (25,9%). Отже серед потерпілих явно переважають чоловіки. До вчинення вимогання знайомі зі злочинцями були 74 потерпілих (42,5%), 3 потерпілих навіть були родичі вимагачів, серед них мати, брат. Решта потерпілих не були знайомі з вимагачами. Поведінка переважної більшості потерпілих не була аморальною, чи протиправною. Однак 13 потерпілих (7,5%) знаходились в момент вчинення проти них злочинів в не тверезому стані, що сприяло злочинцям у вчиненні проти них злочинів.

Вікова характеристика потерпілих така. Найбільшу кількість потерпілих складали неповнолітні. По вчинених справах їх було 54 (31,1%). Наступна за кількістю вікова група - це особи у віці 30-40 років. Їх було 41 (23,6%). Осіб у віці 18-25 років було 35 (20,1%) у віці 25-30 серед потерпілих налічувалось 26 (14,9%). Останньою за розповсюдженістю віковою групою потерпілих були особи у віці понад 40 років. Їх було 18 (10,3%).

Наведені данні дають підставу зробити висновок про розповсюдженість вимогання в середовищі неповнолітніх на що слід звернути особливу увагу при здійсненні запобіжних заходів.

Переважаюча більшість потерпілих це особи, які до певної міри були матеріально забезпечені. Вони займалися різним бізнесом, торгували на ринках, тощо. Стосовно потерпілих неповнолітніх, то це підлітки відносно забезпечені батьків, які постійно давали їм гроші, або підлітки, що різним, в тому числі і протиправним шляхом здобували гроші.

Певний інтерес представляє і питання про наявність сукупності злочинів в діяч винних осіб, які засуджувались судами за вимогання. Звертає на себе увагу та обставина, що достатньо значна кількість таких осіб крім вимогання вчинили і інші корисливі злочини та хуліганство. По вчинених справах за сукупністю злочинів було засуджено 75 осіб (32,6%). Частина за все це були крадіжки, грабежі, розбійні напади та хуліганство. Зустрічались справи, по яких винні особи, крім вимогання, вчинили у того ж самого потерпілого крадіжку речей, або відносно до нього ж грабїж чи розбїй. Стосовно хуліганських проявів, то частина за все злочинці починали з хуліганських дій. Безпрямично приставали до потерпілих, били їх, а вже потім вимагали від них гроші. По таких справах в процесі досудового слідства та судового розгляду не було встановлено, що побиття потерпілого з самого початку здійснювалось з метою наступного вимогання у нього грошей. Між тим така одніа дій винних не виключається і її слід перевіряти в кожному подібному випадку.

По вчинених справах в переважній більшості випадків погроза насильством або спричинення насильства застосовувалось до потерпілого, шр мало місце по 97 справах (74,6%). По 18 (13,8%) справах злочинці погрожували застосувати насильство до близьких родичів потерпілих, по 7 (5,4%) справах була застосована погроза знищення майна потерпілих. По 8 (6,2%) справах злочинці погрожували розголосити відомості, які потерпілі або їх близькі родичі бажали зберегти в таємниці.

По винесених справах зустрілися такі погрози, як організувати порушення кримінальної справи у зв'язку ніби-то з протиправною поведінкою потерпілого, передати начальству службові документи, які загубив потерпілий, повідомити відповідним органам про підробку переписки в гуртожиток тощо. В останній час отримала розповсюдження така форма погроз, при якій вимагачі штучно створювали обстановку ніби-то аморальної поведінки потерпілого зокрема заставляли потерпілих роздаватися і при цьому фотографували їх, обіцяючи розповсюдити ці фотографії.

На підставі вищевказаних даних з матеріалів кримінальних справ про вимагання можна зробити наступні висновки.

1. Серед проаналізованих справ значно переважають діїння, винесені за кваліфікованих та особливо кваліфікованих обставин, що свідчить про підвищену суспільну небезпеку вимагання.

2. Частіше за все, з кваліфікованих обставин, зустрічається такі ознаки, як винесення злочину групою осіб за попередньою змовою та погрозність.

3. По досліджуванним справам групи переважно складалась з двох осіб, але зустрічались і більш численні групи 4-5 осіб. Як правило всі особи, що входили в групу були співзасновниками злочинів.

4. Організовані групи за не мають значної розповсюдженості. Крім цього суди не завжди підтверджують кваліфікацію органів досудового слідства дій винних, як винесених в складі організованих груп. На підставі цього, а також літературних джерел, та проведеного опитування працівників правоохоронних органів, зроблено висновок про велику латентність вимагачів, винесених організованими групами, та рекомендовано комітетним органам та науковцям організувати глибокі соціологічні дослідження латентності вимагачів, винесених організованими групами та в складі злочинних організацій, для розробки ефективних заходів протидії цим небезпечним явищам.

5. Стосовно погроз, які застосовували вимагачі, то в переважній більшості вони торкались самих потерпілих, і по незначній кількості справ близьких родичів потерпілих. При цьому по 26 з винесених справ (20%) здійснювалась погроза вбивством чи заподіянням тяжких тілесних ушкоджень. По 18 (13,8%) справах вимагання було поєднане з насильством, небезпечним для життя чи здоров'я особи.

6. По значній кількості справ злочинці спрямовували погрози, легкі тілесні пошкодження, що не спричинили короточасний розлад здоров'я або не значну втрату працездатності.

7. При вимаганні злочинці застосовують і такий вид погроз як розголошення відомостей, які потерпілий або його близькі родичі бажають зберегти в таємниці. При цьому вони відшукують все нові і нові способи такого впливу на потерпілих.

8. Встановлено, що предметом вимагання частіше за все виступають гроші, в американських доларах та національній валюті. Суми при цьому зустрічаються різні. В доларах від 100 доларів до 50 тисяч, а в національній валюті від 20-30 гривень до 240 тисяч гривень. Серед вимагання майна по винесених справах зустрічались такі предмети - автомобіли, золото, телевізори, бензин, тощо.

9. Характеристика потерпілих по винесених справах свідчить про те, що серед них значно переважають чоловіки 74,1%. В 42,5% випадків вони були знайомі зі злочинцями до винесення злочину. 31,1% серед потерпілих складають неповнолітні. Наступні за розповсюдженістю групою є особи у віці 30-40 років (23,6%), як правило поведінка потерпілих не була аморальною, або протиправною, але 7,5% потерпілих в момент винесення проти них вимагання були в не тверезому стані, що сприяло винесенню проти них злочину. Крім того, значна кількість потерпілих не заявляла про винювані проти них вимагання в правоохоронні органи, що породжувало у злочинця бажання не одноразово вчинювати вимагання проти одних і тих же потерпілих.

Перелік посилань:

- 1 Кривченко Л.М. Злочини проти власності. Розділ VII / Кримінальне право України. Особлива частина: Підручник для студ. вищ. навч. закл. освіти / В.Я. Тацій, В.В. Сташис та інші; За ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація - Київ - Харків: Юрінком Інтер право, 2001. - С. 135 - 137; Кримінальне право України. Особлива частина: підручник (Ю.В. Александров, О.О. Дудоров, В.О. Клименко та ін.) / За ред. М.І. Мельникова, В.А. Клименка. - К.: Юридична думка, 2004. - С. 167 - 171; Холостное право Украины. Особенная часть: Учебник. / М.І. Бажанов, Ю.В. Баулин, В.И. Борисов и др. под ред. М.І. Бажанова, В.В. Сташиса, В.Я. Тація. - К.: Юрінком Інтер, 2003. - С. 167 - 171.